N.M:s vägledn [1993]
tSaga

NORDISKA MUSEET

Guide till

Den Svenska Historien 1523–idag

Den Svenska Historien
Huvudsponsor Tipstjänst

Guide till Den Svenska Historien är upplagd som en vägbeskrivning genom århundradena från 1523 till idag. Här följer en bruksanvisning:

1500-talet	=	Varje århundrade inleds med några korta rader om de händelser och skeenden som i utställningen karaktäriserar perioden.
4 Landsfadern	=	Förkortade versioner av de numrerade huvudtexter som finns på väggarna. Siffran återkommer i kartan över utställningen.
Vindbryggan fritt..	=	Scenografianvisningar.
◆ Fredstraktaten från Westfaliska freden.	=	I varje avsnitt berättas om ett eller flera märkliga föremål eller dokument.
Knutpunkt 1500	=	I utställningen finns i början av varje århundrade en grupp bestående av ett par figurer, en karta, som visar Sveriges gränser och befolkning, och en monter med exempel på något att betala med, något att läsa och något att lysa med. Allt typiskt för tiden.

Text: Lena Karlsson, Håkan Strömgren Redaktion: Ylva-Li Eriksson, Maria Regazzoni Rapp
Översättning: Ordväxlingen AB Sättning: InDirekt G K AB Tryck: AWJ-Kunskapsföretaget

1500-talet

UNDER 1500-TALET UTVECKLAS Sverige till en nationalstat med stark kungamakt. Den katolska kyrkans makt bryts, reformationen genomförs. Renässansen når Sverige.

Vindbryggan fritt efter konstnären Carl Larssons väggmålning "Gustav Vasas intåg i Stockholm 1523 på Nationalmuseum i Stockholm.

◆ Gustav Vasa-statyn i ek av Carl Milles utfördes 1923 och har stått på denna plats sedan dess.

1. Nationalstaten formas
I början av 1500-talet är Sverige den svagare parten i en skandinavisk union och en del av det katolska Europa.

Med Gustav Vasa, kung 1523–60, förändras detta. Gustav Vasa leder upproret mot den danske unionskungen, Kristian II.

Under Gustavs regering införs en svensk luthersk statskyrka. Motståndare och upproriska landsändar kuvas med hård hand.

2. Reformationen
Genom reformationen bryter Sverige med påvemakten och det katolska Europa. En luthersk statskyrka passar Gustav Vasa bättre.

Kungen beslagtar kyrkans jord och rikedomar.

3. Olaus Petri *i predikstolen*
Prästen Olaus Petri, Gustav Vasas främste medhjälpare och redskap i kampen mot den katolska kyrkan.

I hörlurarna kan Du höra hur det kunde låta när Olaus Petri predikade.

◆ Kyrkskåp med nattvardskärl, de flesta från 1300-talet.

◆ Nytillverkad silversmälta – kyrkans silver smälts ner och blir pengar.

◆ Gustav Vasas bibel från 1521 – den första bibeln på svenska.

Här intill visas svensk handel under 1500-talet. Sverige exporterade bl a järn och trä, importerade salt och kryddor.

4. Landsfadern
Gustav Vasa är känd för sina talrika brev med order, frågor och råd. Ingen fråga är för liten och inget ärende för obetydligt för att intressera kungen.

I hörlurarna hör Du hur Gustav Vasa kunde låta när han dikterade sina brev.

◆ Jordebok, jord- och fastighetsregister. Ett underlag för beskattning.

◆ Tiondelängd. Kyrkan skulle ha 1/10 av det som varje gård producerade. Gustav Vasa ändrar på detta, tar 2/3 av tiondet till kronan.

5. Dackefejden
Det allvarligaste bondeupproret mot Gustav Vasas styre bryter ut i södra Sverige 1542, under ledning av Nils Dacke, bonde från Småland.

Till en början har bönderna stora framgångar och kungen tvingas förhandla. Men snart krossas upproret av svenska och inhyrda trupper.

Nils Dacke dödades. Hans döda kropp steglades och huvudet spetsades på en påle.

6. Erik XIV:S kröning

Följ Gustav Vasas äldste son Eriks krönings procession över den röda mattan och under baldakinen.

Gustav Vasa dör 1560. Han har infört arvriket i Sverige, och sonen Erik ärver nu tronen efter sin far.

Erik XIV:s kröning i Uppsala är det största skådespel Sverige hittills har upplevt. Fyrverkerier, processioner, vinfontäner och mat för tusentals gäster!

Knutpunkt 1500

◆ Till vänster, vid ingången till borgen, står en häst med rustning och ryttare med harnesk, tillverkade på 1500-talet för parader och torneringar. De har tillhört Johan III, Eriks yngre bror.

7. Renässansprakt och brödrafejd

Rummet ska ge en illusion av en svensk 1500-talsborg, byggd av familjen Vasa. Här visas ett bildspel om maktkampen mellan Gustav Vasas söner.

Hologrammet till höger om släktträdet avbildar den krona som tillverkades för Erik XIV:s kröning, den som fortfarande är Sveriges kungakrona.

Under Gustav Vasas söner når renässansen Sverige med prakt och överdåd. Sönerna Erik (XIV), Johan (III), Karl (IX) och sonsonen Sigismund kämpar om makten.

Estland ger sig under Erik XIV och Sverige ger sig in i kampen om Östersjön.

8. Erik XIV

Erik XIV, kung 1560–69, är Sveriges renässanskung framför andra. Han är bildad, ambitiös och misstänksam.

I ett anfall av vansinne låter han mörda flera fångna adelsmän, de s k sturemorden. Därefter blir Erik avsatt och fängslad. Han dör i fångenskap, kanske förgiftad?

◆ Dolk, som Erik enligt traditionen stack i de fångna adelsmännen på Uppsala slott.

◆ Brev från Martin Luther till Gustav Vasa, angående Eriks utbildning.

◆ Brev till Erik från Elisabeth I av England. Han friade men frieriet avböjdes.

9. Johan III

Johan III, kung 1569–92, är Erik XIV:s yngre halvbror.

Först är Johan hertig av Finland. Erik fängslar honom för landsförräderi. Sedan Johan blivit frisläppt leder han upproret mot Erik.

Johan är en religiös tänkare som vill försona lutherskt och katolskt. Hans största nöje är att bygga slott.

◆ Röda boken, Johans gudstjänstordning. Ett försök att jämka samman lutherskt och katolskt.

◆ Kartan visar alla de slott Johan byggde, byggde om eller byggde till.

10. Slaget vid Stångebro, Sigismund och Karl

Sigismund, kung 1593–1599, är Johan III:s son.

Han är redan kung av Polen när Johan dör. I Sverige är man rädd för pols dominans och katolskt inflytande.

Hertig Karl, Sigismunds farbror, utnyttjar oron. I slaget vid Stångebro 1598 besegras kungen av hertigens trupper. Sigismund avsätts och hertigen blir Karl IX, kung 1604–11.

◆ Uppsala mötes beslut, 1593. Genom detta dokument stoppas förhoppningarna om att införa katolicismen i Sverige igen. Sigismund tvingas erkänna beslutet.

◆ 1500-talsvapen, hillebarder.

◆ Almanacka som tillhört Karl IX, Gustav Vasas yngste son.

11. Linköpings blodbad

År 1600 i Linköping halshuggs fem höga herrar. Deras brott är att de har kämpat på kung Sigismunds sida. Händelsen brukar kallas ”Linköpings blodbad”.

◆ Den lilla scenen visar blodbadet i Linköping. Till höger syns Gustaf Banérs, en av de dödsdömda, familj. En av döttrarna, Sigrid, har berättat om händelsen i ett brev. Delar av det kan höras i lurarna. Hon berättar hur familjen får besöka Gustaf Banér på morgonen den dag då avrättningarna ska ske, och hur han överlämnar gåvor till sina barn.

◆ Halssmycke i form av ett C som står för Christina, Gustaf Banérs hustru. Han överlämnade det till sin dotter Margareta samma dag som han avrättades.

12. Älvsborgs lösen

Fram till 1600-talet har Sverige en enda hamn västerut – Älvsborg vid nuvarande Göteborg. Den erövras av Danmark år 1612.

Sverige får köpa tillbaka Älvsborg för motsvarande 23 ton silver. Tunga extraskatter krävs, och stora uppoffringar.

◆ Skattelängd som visar vad Linköpings stad betalade i skatt för att lösa Älvsborg från Danmark.

13. Renässansen

Renässansen är en tid av förändrig. Det katolska Europa splittras genom reformationen.

Den svenska adeln möter den internationella kulturen. Studier vid utländska universitet höjer bildningsnivån och ökar kontaktnäten. Invandrade hantverkare, konstnärer och krigre sprider det nya.

I montern visas föremål från renässansen, svenska och utländska.

◆ Astronomiskt ur som visar stjärnhimlen. Astrolabiet i sockeln och armillarsfären ovanpå bildar tillsammans en rörlig dubbelmodell av världsalltet, enligt den så kallade ptolemeiska världsbilden. Tillverkat i Kassel på 1580-talet.

◆ Kronkåsa 1569 tillverkad inför ett bröllop mellan medlemmar av släkterna Sture och Bielke. Gjord i ett stycke av rotpartiet av en gran, kanske från Finland.

1600-talet

1600-TALET ÄR EN TID AV UPPBYGGNAD, upprustning och krig. Sveriges naturresurser är förutsättningen för den expansiva utrikespolitiken. Efter trettioåriga kriget är landet en stormakt, en av Europas ledande nationer.

Byggnadsställningen är byggd på 1600-talsvis och symboliserar det intensiva byggandet under 1600-talet, men även uppbyggnaden av den svenska byråkratin. Du kommer in i 1600-talet genom att gå uppför trappan.

Knutpunkt 1600-tal

14. En stormakt byggs upp

Gustav II Adolfs regeringstid, 1611–1632, är en tid av uppbyggnad. Centrala ämbetsverk inrättas, naturtillgångar kartläggs, armén stärks, städer grundas och skolväsendet växer fram.

Sverige blir redo att blanda sig i den europeiska kraftmätning som ska bli det trettioåriga kriget.

◆ Stadsplan över Göteborg, en av de 35 nya städer som grundas i Sverige-Finland under 1600-talet.

◆ Karta över Mälardalen. Gustav II Adolf grundar ett svenskt lantmäteri 1628. Landet måste kartläggas för att resurserna ska kunna tas tillvara.

◆ Sigillstamp som tillhört universitetet i det baltiska Dorpat, bilden föreställer Gustav II Adolf. Flera nya universitet grundas i Sverige under 1600-talet.

15. Uppladdning och propaganda

Den offensiva politiken kräver pengar och folkets stöd. Brytning och försäljning av koppar ger de inkomster som behövs.

Propagandan är intensiv.

◆ Svensk spionkarta, mätt och ritad 1630–31, över Kurmeinska furstendömet Eichfeldt i Thüringen i nuvarande Tyskland.

◆ Gustav II Adolf, 1594–1632. Mest känd för att ha grundat Göteborg och för att ha stupat i slaget vid Lützen 1632. Hjullåspistolerna har tillhört Gustav II Adolf.

Den stora fyrkantiga montern berättar om krigspropagandan, hur kungens bild i olika former sprids över landet.

◆ Jordglob, tillverkad i Amsterdam 1617 med dedikation till Gustav II Adolf.

◆ Vaxporträtt av Gustav II Adolf.

◆ Byst av Gustav II Adolf, skulpterad av Hans von der Putt under kungens vistelse i Nürnberg 1632. Ett av de få porträtt kungen suttit modell för.

Många pojkar och män i Finland och Sverige tvingas gå ut i krig. Scenen visar hur Sara, 5 år, ser sin far ge sig av. Längre fram i utställningen får Du veta hur det gick för Saras far.

◆ I utskrivningsrullan finns Saras far, Jöns Nilsson i Andersvattnet, upptagen. Han skrevs ut som soldat 5 februari 1628.

Se ner i Falu koppargruva – krigens kassakista och Sveriges största arbetsplats under 1600-talet. Här arbetade mer än 1000 personer!

◆ Modell av uppfordringshjul som svensken Christopher Polhem konstruerade för gruvan i Falun på 1600-talet.

16. Krigets elände

Kriget, som det upplevs ur fyra olika aspekter:

- Av fältherren.
- Av den enskilde soldaten.
- Av civilbefolkningen i fiendeland.
- Av de som blev kvar hemma.

◆ Olika slags vapen, använda i trettioåriga kriget. Värjan är en s k "Schwedenegge" från 1600-talets mitt.

Den lilla scenen i väggen visar hur kvinnorna, de som blev kvar hemma, fick ta över de traditionellt manliga sysslorna. Här är det Gunilla, Saras mamma, som plöjer. Jöns Nilsson, Saras pappa, har dött i en sjukförläggning i Marienburg och Gunilla har blivit änka.

Fondmålningen visar krigets fasor. Efter en svit kopparstick från 1633, Les misères de la guerre, av Jacques Callot.

◆ Amputationssåg av 1600-talstyp.

◆ Kultång för uttagande av gevärskulor ur sår, 1600-tal.

17. Krigsindustrin

Krigets förlorare är många. Finns det någon vinnare? Kanske officeren och adelsmannen? Vapenfabrikören eller gruvfogden? Kanske smeden från Belgien?

Det var utländska kapitalister och experter som drog igång storproduktionen av koppar och järn i Sverige, med ny teknik och nya ideer.

På väggen invid gruvan finns en bild av Louis de Geer, nederländsk bankir, affärsman och vapenhandlare. Han kommer till Sverige, grundar järnbruk och utvecklar svensk vapenindustri. Lockar skicklig, vallonsk arbetskraft till landet.

Titta in i 1600-talssmedjan!

◆ Läderkanon (i den lilla glasrutan till höger vid golvet). Man experimenterar med nya vapen, ofta med hjälp av utländsk expertis. Kanonen består av rep lindat i många lager runt ett kopparrör, ytterst läder. En fältkanon som flyttas enkelt, men med dålig hållbarhet och eldkraft.

18. Makten och härligheten

År 1650 kröns drottning Kristina. Trettioåriga kriget är över, och Sverige har blivit en mångkulturell stormakt i Europas utkant.

Här syns en rekonstruktion av en triumfbåge, som byggdes i trä och väv till Kristinas kröning i Stockholms storkyrka. Bågen var 40 meter hög och stod på nuvarande Gustav Adolfs torg.

I montrerna runtomkring visas exempel på de lyxföremål den svenska adeln och hovet omgav sig med under stormaktstiden, då kontakterna med kontinenten ökade och barocken kom till Sverige.

◆ Matbestick av silver och emalj, med Gustav II Adolfs bild på skaften. Troligen tillverkade i Jena, Tyskland.

◆ Skrin av drivet och ciselerat silver. Tillverkat av Hans Clerck, mästare i Stockholm 1664–79. På locket en bild av kärleksgudinnan Venus, uppvaktad av Amor med pil och båge.

◆ Gyllenläder, fragment av ett större fält, 1600-talets mitt. Importerades bl a från Holland för vägg-och möbelkädsel i högreståndsbostaden.

◆ Porträtt av en ung dam med smycken typiska för 1600-talet. Pärlor var högsta mode. Tillskrivet Hendrick Munnekus Münnichhoven, hovmålare hos drottning Kristina. Olja på koppar.

◆ Porträtt av Maria Eleonora Horn (1648–54), dotter till fältmarskalken greve Gustav Horn och Sigrid Bielke. Visar hur rika barn kläddes som miniatyrer av de vuxna.

Noshörningshorn, elfenben, bergkristall, halvädelsten, bärnsten, sköldpadd, pärlemor och korall jämte guld, silver och juveler är sådana material som fanns bland klenoderna i en furstlig skattkammare.

I montern mittemot visas modeller av några av de ståtliga privatpalats som byggdes i Stockholm på 1600-talet. Flera av dem finns kvar idag.

◆ Kristina (1626–89). Kristina avsäger sig tronen fyra år efter sin kröning, abdikerar och blir katolik. Bosätter sig i Rom. Den undertecknade tronavsägelsen finns i montern.

Montern mittemot, under triumfbågen, innehåller krigsbyten från trettioåriga kriget.

◆ Fredstraktaten från Westfaliska freden 1648.

19. Tåget över Bält

Vår 1657 och krig mot Danmark. Karl X Gustav, kung 1654–60, marscherar norrut från ett krig i Polen.

Den danska halvön Jylland intas, men öarna och huvudstaden Köpenhamn skyddas av den danska flottan. Då kommer vintern och sunden fryser. Svenskarna påbörjar den marsch över isen som gör östra Danmark till södra Sverige.

Följ den svenska hären på den riskfyllda isvandringen!

20. Fred och kraftsamling – påbud ovanifrån

Karl XI:s regeringstid, 1660–97, är i stort sett en tid av fred.

Väldet organiseras, kungens makt växer. Statens kyrka och statens byråkrati bestämmer över alla – hög som låg.

◆ Fredstraktat från freden i Roskilde 1658. Efter freden i Roskilde blir Skåne, Halland, Bohuslän, Blekinge, Bornholm och Trondheims län svenskt. Danskarna är inte längre ensamma herrar över Östersjön. En intensiv försvenskningskampanj tar sin början.

◆ Karl XI:s namnschiffer med årtalet 1689, har suttit i en skånsk kyrka. Det danska riksvapnet byttes ut mot det svenska i de skånska kyrkorna som en ständig påminnelse, ett led i försvenskningskampanjen.

Karl XI 1655–97 införde indelningsverket och genomförde reduktionen, dvs han tog ifrån adeln deras rätt att beskatta bönder.

Detta var nödvändigt om man skulle klara av att göra statens förvaltning större, något som Karl XI ville.

Nästa monter handlar om hantverk och handel i slutet av 1600-talet.

◆ Statlig kontroll, ordning och reda utmärker Karl XI:s Sverige. Längst till höger berättar vi om indelningsverket. Det innebar att varje soldat försörjdes med torp och årslön av några gårdar som gått ihop, samma sak gällde underbefäl och officerare som fick bostäder och jord.

Den högra delen av rummet visar kyrkans inflytande och påverkan.

Kyrkan var kungens språkrör ut i landet. Därifrån sprids propaganda och information. Prästen varnar för djävulens verk.

◆ Relief av målat trä som föreställer den yttersta domen.

◆ Straffstock och tjuvpall. Här på jorden straffades förseelser genom att man inför alla kyrkobesökarna fick sitta på tjuvpallen eller i straffstocken.

Under 1600-talet blossar en häxjakt upp i Sverige. 1669-76 döms 40 personer för trolldom och häxeri. De anses stå i förbund med djävulen.
Staten ser allvarligt på saken och

inrättar särskilda domstolar – trolldomskommissioner. Många kvinnor avrättas.

◆ Trolldomskommissionens i Västernorrland protokollsbok för 1674–75.

◆ Kapten Elins trolltyg. Föremål tagna som bevismaterial av Göta Hovrätt på 1720-talet. Den anklagade, en kvinna kallad "Kapten Elin", var anklagad för trolldom.

21. Stormaktens undergång

Den svenska stormaktstiden inleds med krig och slutar med krig.

År 1700 angrips Sverige av Danmark, Polen-Sachsen och Ryssland. Det stora nordiska kriget varar i över 20 år. Sverige går från stora segrar mot nederlag.

Du befinner dig i en skyttegrav i Norge den 30 november år 1718.

Karl XII, kung 1697–1718, och hans här har lidit stora nederlag i det stora nordiska kriget. Nu vill Karl XII försöka besegra Danmark genom att slå till mot det danska Norge.

I en skyttegrav träffas kungen av en kula och dör. Den svenska stormaktsepoken är över.

◆ Dagbok. Taffeltäckare Johan Hultmans minnen från åren i Karl XII:s tjänst, kanske nedtecknade på 1730-talet.

1700-talet

1700-TALET BÖRJAR MED FRIHETSTID – kungens makt begränsas och adelns makt växer. Riksdagens betydelse ökar. Stora satsningar på näringslivets utveckling och på vetenskapen. I slutet av århudradet bryts adelns makt och Gustav III gör sig nästan enväldig, början till en svensk revolution ...

Knutpunkt 1700-tal

22. De fyra ständen
Tiden mellan 1718 och 1772 kallas för Frihetstiden – frihet från kungligt envälde. Landet styrs av parlamentet med de fyra ständen adel, präster, borgare och bönder.

Varje monter representerar ett stånd, fr v präster, bönder, borgare och adel. Där visas samtida föremål som symboliserar och är typiska för respektive stånd. Porträtten avbildar talmän, verksamma under 1700-talet. Alla ståndsmedlemmar utom bönderna hade rätt att använda peruk.

Präster:
◆ Portabla nattvardskärl. Vinet förvarades i foten.

◆ Psalmböcker från 1737.

Bönder:
◆ Olof Håkanssons, talmannen, fullmakt från riksdagen 1738.

◆ Ihopfällbara gästabudsknivar från 1700-talet. Gästerna tog själva med sig kniven till kalaset.

Borgare:
◆ Skråkista, klensmedernas från 1738. Här förvarades alla handlingar som rörde ämbetet.

◆ Sängvärmare

Adel:
◆ Gevär från tidigt 1700-tal. Endast adelsmän hade rätt att jaga, ett av deras privilegier.

◆ Parfymflaskor från 1700-talet.

◆ Chatelaine – ett smycke som fästes i kjollinningen.

I nyckelhålet mellan bonde- och borgarmontrerna syns en hatt och en nattmössa - symboler för Sveriges första politiska partier, "hattarna" och "mössorna", som växer fram vid den här tiden.

De två tiggarbarnen representerar den stora del av svenska folket – nästan hälften – som inte tillhörde något stånd. Det gällde inte bara fattiga och egendomslösa, utan även lärare, läkare och icke-adliga ämbetsmän.

23. Namnstämpeln
År 1756 planeras en kunglig revolution. Kung Adolf Fredrik och drottning Lovisa Ulrika vill öka sin makt. Deras plan avslöjas.

Efter det undertecknas viktiga papper inte längre av kungen utan med en stämpel med hans sigill som regeringen har hand om.

◆ Kung Adolf Fredriks namnstämpel.

24. Stora daldansen – böndernas uppror
Sveriges sista bondeuppror kommer sommaren 1743. Tusentals beväpnade bönder, främst från Dalarna, intar Stockholm. De är trötta på krig och missväxt, de är missnöjda med valet av kronprins.

Regeringen skickar fram trupper.

140 bönder stupar, sex avrättas, några kastas i fängelse. Resten får återvända hem.

Här visas ett bildspel om händelsen. Platsen är nuvarande Gustav Adolfs torg i Stockholm, till höger över vattnet syns Kungliga slottet. I montrerna visas vapen, beslagtagna vid Stora daldansen.

25. Nytta och förnuft

Under Frihetstiden är ekonomi och nytta viktiga begrepp.

Vetenskapen, jordbruket, handeln och den tidiga industrin får allt tänkbart stöd. Svenska forskare, som Carl von Linné och Anders Celsius, blir kända långt utanför landets gränser.

◆ Carl von Linné, 1707–78, i form av vaxfigur, ursprungligen från Madame Tussauds vaxkabinett i London. Han hette från början Linnaeus, blev professor i bl a medicin och botanik, adlades och tog namnet von Linné. Carl von Linné utarbetade ett system för att klassificera växter utgående från växternas fortplantningsorgan. Varje art fick två latinska namn. Avhandlingen spreds över hela världen.

26. Naturaliekabinettet – nytta och nöje

Under 1700-talet är intresset för naturen stort. Man vill "känna hela världen och förklara den". I en del slott och herrgårdar finns naturaliekabinett där man samlar vackra, märkvärdiga och makabra föremål från när och fjärran.

I vårt naturaliekabinett finns inte bara naturalier, utan alla möjliga märkvärdiga och fantastiska föremål från 1700-talet. För rummets inredning och färger har vi hämtat inspiration från biblioteket på Kina slott i Drottningholmsparken.

Skåp 1:
◆ Herbarieblad med olika växter, ur Linnés eget herbarium.

Skåp 7–10:
◆ Uppstoppat lejon från Marocko, som tillhörde kung Gustav III. Det bodde på den plats där Nordiska museet nu ligger.

I dessa montrer finns också diverse djur i sprit, märkvärdigheter vanliga i 1700-talets naturaliekabinett.

Skåp 18:
◆ Ostindiskt porslin, beställt av svenska adelsfamiljer och hemfört av det svenska Ostindiska kompaniet verksamt 1731–1813. Ostindiska kompaniet drev handel främst på Kanton i Kina och gjorde 132 resor med 40 olika skepp. På den stora terrinen syns familjen Gyllenborgs vapen. De grå "molnen" är en fuktskada på förlagan som kineserna noggrant kopierade...

Mellan skåp 22 och 23:
◆ Dvärgen Bébé, vaxdocka. Bébé har funnits i verkligheten och bodde vid kung Stanislaus hov i Lothringen. Drottning Lovisa Ulrika fann honom så märklig, att hon hade den här vaxdockan i sitt naturaliekabinett på Drottningholms slott.

Skåp 26:
◆ Modellflygplan, enligt svensken Emanuel Swedenborgs ritningar.
Projekt till flygplan år 1716.

Skåp 28:
◆ Elektricitetsmaskin, använd i medicinskt syfte. Den hemlighetsfulla kraften skulle ge patienten en upplivande stöt.

27. Det Gustavianska rummet – ett svenskt hemideal

Ett rum från 1700-talets slut, påverkat av franskt mode.

Ljus, renhet och enkelhet. Idag är det gustavianska idealet aktuellt på nytt, som en sinnebild för Norden och Det Nordiska Ljuset.

Inredningen kommer från ett hus på Olofsgatan i Stockholm. Möblerna är svenska, från samma tid. Måltiden som just ska serveras består av färska ostron, soppa, hamelstek och grönsaksstuvning. Till efterrätt bl a kanderade violer och rosenblad, rostade mandlar, små maränger och kringlor. Tre sorters vin.

28. Revolutionen i Sverige – en lång historia

Vid 1700-talets slut skakas Europa av den franska revolutionen.

I Sverige står kampen i stället mellan kungamakt och adel. Kung Gustav III gör en statskupp och blir nästan enväldig 1772. Han mördas. Sonen Gustav IV Adolf avsätts 1809. En dansk prins som utses till tronarvinge dör. Rykten säger att han mördats, och riksmarskalken Axel von Fersen anses ligga bakom.

Von Fersen dödas på öppen gata av en folkhop år 1809.

I den långa montern:

◆ Brev till Gustav III från den franska drottningen Marie Antoinette. Skrevs till Gustav III i Paris, strax efter att han fått veta att hans far dött och han själv var Sveriges kung.

◆ Revolutionsglaset som användes av Gustav III när han tackade Livgardet för hjälpen han fått vid revolutionen 19 augusti 1772.

◆ Förenings- och säkerhetsakten 1772. Talar om vad som gällde efter Gustav III:s statskupp.

I hörnmontern:

◆ Dräkt av siden som tillhört Axel von Fersen.

29. Skottet på Operan

År 1792 mördas Gustav III av missnöjda adelsmän. Under en maskeradbal på Kungliga Operan omringas kungen. Ett pistolskott avlossas och kungen faller.

Efter två veckor dör han. Adelsmannen Johan Jacob Anckarström grips för mordet och avrättas.

I skuggspelet betraktar man mordet på kungen och händelserna därefter från Operans kulisser.

◆ Varningsbrev som Gustav III mottog innan han sköts.

◆ Gustav III:s dödsmask.

◆ Den stol som kungen enligt traditionen bars bort i efter skottet på Operan.

◆ Sidenväst som tillhört Gustav III:s mördare, Johan Jacob Anckarström.

30. Finland förloras

Finland är en del av Sverige ända sedan medeltiden.

År 1808 går ryska trupper över finska gränsen. Isen ligger tjock – den svenska flottan kan inte ingripa. De svenska styrkorna besegras. Vid freden 1809 klyvs Sverige mitt itu, då Finland blir ryskt.

I hörnmontern:

◆ Trepaneringsinstrument. General Georg Carl von Döbeln skadas av en muskötkula 1791. För att tömma blödningen borras ett hål i skallbenet. Han följer själv ingreppet med hjälp av en spegel och tecknar händelsen. Von Döbeln var brigadchef under finska kriget 1808–09, och har blivit en symbol för banden mellan svenskt och finskt.

◆ Fredstraktat från 1809, då Sverige förlorade Finland.

31. En fransman som kung

Kung Gustav IV Adolf får skulden för förlusten av Finland. Han avsätts genom en statskupp. Till ny kung väljs hans farbror, hertig Karl, men Karl har inga barn. En dansk prins utses som tronföljare, men han dör oväntat.

Ny kronprins blir nästan av en tillfällighet Napoleons marskalk Jean Baptiste Bernadotte av Ponte Corvo. Jean Baptiste blir kung av Sverige under namnet Karl XIV Johan.

◆ Kurirbrickan som användes av den svenske kuriren Carl Otto Mörner, när han red till Paris för att höra Napoleons åsikt om valet av svensk tronföljare.

◆ Adoptionsakt undertecknad av kung Karl XIII, då han adopterade Jean Baptiste Bernadotte.

1800-talet

SVERIGE FÖRLORAR FINLAND och landet är plötsligt hälften så stort. Genom freden och nya metoder och bättre redskap i jordbruket ökar befolkningen och ekonomin blir bättre. Liberala refor mer genomförs. Ståndsriksdagen ersätts av en tvåkammarriksdag. Industrialiseringen tar fart och de stora sociala och ekonomiska förändringarna föder folkrörelser. Demokratin får sitt genombrott.

32. Freden, vaccinet och potäterna

1800-talet är en tid av tillväxt. Nya metoder, redskap och grödor ger mer åker och större skördar.

Potatisen börjar användas som mat, och inte bara för tillverkning av brännvin. Vaccinet kommer. Fred råder. Svenskarna blir fler och fler.

◆ Medaljer för odlingsflit och trogen tjänst delas ut av olika sällskap som också sprider kunskap om jordbruk. Statens stora intresse är just nu att jordbruket ska utvecklas.

◆ Gustaf Perssons dagbok. Gustaf var bonde i Värmland i början av 1800-talet. Under 24 år berättar han i sin dagbok om nyodling, sådd, skörd och livets sorger och glädjeämnen.

◆ Sveriges bredaste bok, 120 cm! Befolkningen i Östergötlands län 1813, förtecknad i en mantalslängd.

I Gustaf Perssons stuga har hans hustru Beata just fött familjens fjärde barn. Året är 1831. Den nyfödda flickan är det enda av familjen Perssons barn som överlever. Hennes storasyster dör två dagar före jul i lunginflammation.

◆ Förlossningsverktyg som tillhört Charlotta Christina Höök, barnmorska på 1800-talet.

◆ Etui med vaccinationsredskap. 1804 bestäms att alla barn i Sverige ska smittkoppsvaccineras, något som har stor betydelse för befolkningsökningen.

33. Företagsamhet och rörelse

Från mitten av 1800-talet sker stora förändringar i Sverige.

Järnvägar börjar byggas som binder landet samman. Normaltid införs för att klockorna ska gå lika i hela landet.

En tvåkammarriksdag ersätter de fyra ståndsen, ogifta kvinnor kan bli myndiga och decimalsystemet införs.

De fyra fönstren handlar om liberala reformer som genomförs under 1800-talet.

◆ Det första fönstret berättar om folkskolestadgan som kom 1842. I varje församling skulle det finnas minst en skola.

◆ I det andra fönstret tittar man in hos en modist. Från1846 har kvinnor rätt att driva egen affärsrörelse, men fram till 1864 får de bara sälja textilier, dräkttillbehör och tobak. År 1858 kom nästa stora reform: en ogift kvinna blev myndig vid 25 års ålder.

◆ I det tredje fönstret finns ett protokoll från 7 december 1865 som bekräftar representationsreformen – ståndsriksdagen ersätts av en tvåkammarriksdag. Bönderna är vinnarna, adeln och prästerna förlorarna. Men nio av tio vuxna svenskar saknar ännu rösträtt!

◆ I det fjärde fönstret ser vi in i en bank. Med industrialismen kom behovet av affärsbanker och de första grundas nu i mitten av 1800-talet.

KNUTPUNKT 1800-tal

34. "Såg vid såg jag såg...

Först vid 1800-talets mitt börjar Sverige industrialiseras. Nya uppfinningar gör det möjligt att utnyttja landets rikedomar. Malm, havre och timmer från Sverige behövs i Europa. Sågverksindustrin i norra Sverige blir störst i världen, och nya städer växer fram.

På virkesstapeln syns en stabbläggare. Han arbetar på ett sågverk i Norrland. Fotografiet visar några pojkar som också arbetar på sågen, kanske med att märka virket. Barnarbete var vanligt.

Fortsätt Din vandring genom 1800-talet med att gå uppför trappan. Du befinner dig i trapphuset i en bostadskasern för sågverks arbetare.

◆ I köket längst in till vänster bor stabbläggare Olof Näslund tillsammans med sin hustru och tio barn. Familjen har fri bostad, ett rum och kök, mot att de arbetar på sågverket. Till vänster kan man titta in i familjen Näslunds skafferi.

Bakom en annan dörr i korridoren hörs Näslunds bråkiga grannar...

De sociala klyftorna är stora. Borgarna är en växande samhällsklass som tar hem vinsten i industrialismens samhälle.

◆ Sågverkspatron Fredrik Bünsow bor med sin familj i den slottsliknande villan Merlo utanför Sundsvall. Bordet är dukat till middag år 1885. Inredningen kommer från Merlo och är typisk för ett borgerligt 1800-talshem. Servetterna är brutna på ett konstfullt sätt. Solfjädrar för damerna, korslagda gevärspipor för herrarna. Under bordet ligger en bit korkmatta – en nymodighet som ansågs finare än parkettgolvet.

35. Emigrationen

Under 1800-talets första hälft ökar Sveriges befolkning från 2,3 till 3,5 miljoner. Varken jord eller arbeten räcker till.

Fram till 1930 lämnar en miljon svenskar landet på jakt efter ett bättre liv. Amerika lockar mest. År 1900 är Chicago den näst största "svenska" staden.

◆ I fönstret finns föremål som har anknytning till Ingeborg Johnsson, som reste till Amerika 1901. Resan kostade 129 kronor. Här ligger bl a hennes brev hem till familjen i Sverige. Ingeborgs berättelse finns bevarad i Nordiska museet.

36. Uppfinnarna

Nya svenska patent blir starten för nya företag.

Dynamit och De Laval-munstycke, skiftnyckel och kullager, säkerhetständstickor, acetylengasbelysning och växelströmsgenerator uppfinns i Sverige.

Runt skorstenen finns exempel på olika svenska uppfinningar från senare delen av 1800-talet:

◆ Dynamit, uppfunnet av Alfred Nobel 1867. Revolutionerar sprängtekniken, gör det möjligt att spränga under vatten, underlättar sprängning i gruvor och tunnlar.

◆ Nobel-medaljen, kopia. Alfred Nobel testamenterar sitt kapital till en fond – Nobelpriset är instiftat.

◆ Självinställande kullager, uppfunnet av Sven Wingquist 1907. Uppfinningen är grunden till SKF – Svenska Kullagerfabriken som blir ett världsföretag.

◆ Skiftnyckeln utvecklad av Johan Petter Johansson 1891-92. Skiftnycklar fanns redan, men hans är mycket förbättrad. Käftarnas insidor kan tryckas samman tätare och materialet – svenskt stål – är bättre.

◆ de Laval-dysan, uppfunnen av Gustav de Laval. Sitter baktill på alla högpresterande raketer.

◆ Agafyren, uppfunnen av Gustaf Dalén 1904–1907. Klippljusapparaten gör att lysgasen inte måste brinna hela tiden utan släpps på och tänds med jämna mellanrum. Solventilen

släcker fyren när solen går upp.

◆ Säkerhetständstickan uppfanns av Gustaf Erik Pasch 1844. Han gör en uppdelning med en tändsats på stickan och fosfor på ett plån. Tidigare tändstickor var mycket farliga eftersom de kunde tändas mot vad som helst. Akvarellen av Einar Nerman visar Solstickspojken, Sveriges mest spridda trycksak.

◆ Trefas överföring av elkraft, uppfunnet av Jonas Wenström 1890. Gör att elkraft kan transporteras långa sträckor. Trefas högspänningssystem dominerar över hela världen.

◆ Den första svenska bilen konstrueras av Gustaf Eriksson 1898. Här syns en modell av den första svenska bilen.

37. Föreningssverige

Folkrörelser – människor som sluter sig samman för att påverka och förändra. Medlemmarna lär sig diskutera, tala för sin sak och fatta gemensamma beslut – grunden för demokrati. Störst är frikyrkorörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen.

Videon berättar om sju olika föreningar, alla grundade i slutet av 1800-talet.
I bordet finns föremål som berättar om föreningarnas verksamhet.

- Godtemplarorden
- Idrottsföreningar
- Kooperationen
- Svenska Freds-och Skiljedoms föreningen
- Svenska Missionsförbundet
- Syföreningar
- Tjuravelsföreningar

Nästa avsnitt ryms i en liten monter tvärs över rummet.

38. Kriget som inte blev av

Från freden i Kiel 1814 är Sverige och Norge i union, under svensk kung. År 1905 får norrmännen nog och förklarar sig självständiga.

Sverige och Norge gör sig redo för krig, men förhandlingar leder till att länderna kan gå skilda vägar utan blodspillan.

I montern finns föremål som berättar om krigsförberedelserna.

◆ Kartskiss över truppgrupperingar vid gränsen.

◆ Förteckning över pålitliga personer.

För att komma till nästa avsnitt får Du gå tillbaka till Föreningssverige.

39. Demokratins genombrott

Demokratin kommer sent till Sverige, men kraven är starka från slutet av 1800-talet.

År 1909 blir det allmän rösträtt för män till riksdagen, men på lokal nivå avgör förmögenhet och inkomst hur många röster man har.

Kvinnor får inte rösta alls förrän 1922.

◆ "Sov i ro", skämtsamt förslag till svenskt nationalmonument 1909 av Sven Boberg. Här syns den sovande moder Svea – en symbol för Sverige – med hjältekonungarna Karl XII och Gustav II Adolf nerkörda i stövelskaften.

◆ Bilder från ryska revolutionen 1917 och samtida bilder från Sverige. Hungerkravaller och matbrist även i Sverige. Oron växer för en svensk revolution, men demokrati införs i landet på fredlig väg. Allmän och lika rösträtt beslutas, även för kvinnor, 1919–21.

◆ Hjalmar Branting, socialdemokratisk ledare och statsminister 1920–25. Glasögonen och brevpressen har tillhört honom. Till höger ligger en motion om rösträtt, som Branting skrev redan 1911.

1900-talet

1930-TAL – NU SKA "FOLKHEMMET" byggas för jämlika och fria människor, sociala skillnader ska utjämnas. När andra världskriget bryter ut avstannar framtidsplanerna. Sverige lyckas hålla sig utanför, kanske inte alltid med äran i behåll. Efter kriget skjuter produktionen fart och drömmen om välfärdssamhället förverkligas. Genom reformer fördelas välståndet, ett väl utbyggt socialt skydd skapas. Med TV och ökade kommunikationer, invandring, oljekris och miljöproblem kommer världen runtomkring närmare. Det som händer där påverkar även oss. Sverige i världen!

KNUTPUNKT 1900-tal

För att komma vidare i 1900-talet kliver Du ut på balkongen. Fasaden påminner om ett funktionalistiskt 1930-talshus. Här finns affischer från den stora Stockholmsutställningen 1930 – funktionalismens genombrott i Sverige – och löpsedlar från tiden.

40. Acceptera

Stockholmsutställningen 1930. Här öppnas porten till en ny tid med en ny arkitektur. Allt ska vara funktionellt. Människan ska anpassa sig till teknikåldern.

Socialdemokraterna, som är det största partiet och regerar från 1932, vill skapa ett samhälle där starka hjälper svaga.

1939 kommer kriget. Det nya samhället får vänta, men visionerna har formats.

◆ Stolarna är nytillverkade, men de ritades av den svenske arkitekten Gunnar Asplund 1931. Stålrörsmöblerna kom med funktionalismen, de blev hett omdiskuterade.

◆ I hyllan finns föremål från tiden, tillverkade i Sverige.

◆ Modell av ett s k smalhus, byggt i Stockholm på 1930-talet. Bostadsfrågan var mycket viktig, trångboddheten var stor och standarden låg. Det var kris och arbetslöshet i landet. Enligt funktionalisternas idéer skulle lägenheterna vara genomgående så det gick att vädra rakt igenom. Husen låg glest för att utnyttja dagsljuset, naturen sparades runtomkring.

41. En svensk tiger

1939 – världskriget bryter ut. Sveriges grannländer angrips av Tyskland och Sovjetunionen. Sverige klarar sig undan med framgång – men kanske inte med ära? Tyska trupper och vapen tillåts passera genom landet.

◆ Du befinner Dig framför en depeschbyrå, någonstans i Sverige den 9 april 1940. På löpsedlarna står den stora nyheten: Tyskland har ockuperat Sveriges grannländer Danmark och Norge. Ifrån radioaffären till vänster hörs Sveriges statsminister Per Albin Hansson tala till folket.

◆ Stora vedlager lades upp under beredskapstiden. De blev också lekplatser för barn...

Först mot slutet av kriget blev vi de vänliga räddare många minns oss som.
I den lilla väggmontern berättas om Hannelore och Inge, två judiska flickor som

hade turen att få komma från Tyskland till Sverige under andra världskriget. Deras mamma Hertha försökte förgäves få komma efter, men blev inte insläppt. Hon dog i Auschwitz i oktober 1944. Sverige var länge avvisande mot flyktingar från länder utanför Norden.

◆ Kopia av ett brev från Hertha till hennes flickor.

◆ Judiskt pass och J-stämpel.

I 1940-tals biografen visas journalfilmer från kriget.

42. Skördetid

7 maj 1945 kommer freden.

Det härjade Europa ska byggas upp på nytt. Sveriges oskadda industri är redo. En gyllene tid tar sin början, med ständigt växande välstånd. Köpfest, mer fritid, längre semester och amerikansk kultur. Resurserna verkar oändliga, framtidstron är gränslös.

◆ På det löpande bandet och runtomkring finns föremål från 1950- och 60-talen. Nya lättskötta material, halvfabrikat och arbetsbesparande maskiner. Frysbox, tvättmaskin, TV. Mikrovågsugn från 1965.

◆ Montern mellan jukeboxen och godisautomaten berättar om ungdomar, som nu tjänar pengar som de mer än förr kan använda för eget bruk. Tonåringarna blir en ny konsumentgrupp med egen stil och musik. USA är förebilden ...

◆ Bilen är en Saab 92 B från 1955/56. Drömmen om den egna bilen blir nu sann för allt fler. Det är packat för camping och friluftsliv – 1951 får svenskarna tre veckors semester.

Många reformer genomfördes för att fördela det nya välståndet. Frågan om ATP blev en långvarig strid, bl a med folkomröstning. 1959 införs den slutligen. Systemet bygger på att varje generation förmodas få det bättre än generationen innan. Idag är frågan aktuell på nytt.

Bakom skärmen kan Du rösta för eller emot allmän tilläggspension.

43. Sverige i världen

Under det sena 1900-talet blir svenskarna medvetna om sitt beroende av omvärlden. TV:n för in Vietnamkriget i vardagsrummen. 60-och 70-talens internationella vänstervågor sveper över landet.

Beslut om minskad oljeproduktion i Mellanöstern ger energikris i Sverige 1973. Det kalla kriget och växande miljöproblem skapar oro, men också engagemang. Incidenten i kärnkraftverket i Harrisburg, USA, bidrar till att Sverige 1979 röstar nej till mer kärnkraft.

Mordet på Olof Palme 1986 chockerar. Den ekonomiska världskrisen drabbar också oss från 90-talets början. Bilden av Sverige som idealsamhälle bleknar.

◆ Du befinner Dig i ett vanligt, modernt svenskt kök från 1980-talet. Nyheterna i TV-apparaterna tränger sig på. Vad som händer i andra länder påverkar Sverige alltmer.

◆ Diabilderna berättar om invandrare i Sverige. Över en miljon människor i landet är invandrare. Sverige är idag ett land med många språk och många kulturer.

◆ I den allra sista montern finns exempel på hur museet arbetar för att dokumentera liv och händelser i dagens Sverige – framtidens historia. Människor från hela landet deltar och blir historiska personer!

KNUTPUNKT 1993

44. Framtiden

I Framtidsrummet kan man välja sin egen framtid genom att svara på frågor i datorer. Svaren redovisas på storbildsskärmen.

DEN SVENSKA HISTORIEN
HUVUDSPONSOR TIPSTJÄNST

NORDISKA MUSEET

Vid Djurgårdsbron. Tel 08/666 46 00